

Fordítások menedzsmentje vagy fordításmenedzsment

IMRE ATTILA

egyetemi docens, Sapientia EMTE, Műszaki és Humántudományok Kar Marosvásárhely,
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

Abstract: The present article offers a sketch of a successful translator's profile in an age of technical @evolution affecting translation as well. Quality translation service is vital due to market saturation. Thus the technical management of translations should be a priority, namely the proper use of computer-assisted translation tools. Furthermore, communication skills may ensure stable clients for translators.

Keywords: translation, management, quality, communication.

1. Bevezetés

A XX–XXI. század technikai fejlődése a fordítóipar fellendülését is magával hozta. Ez természetesen örvendetes a fordító szemszögéből, de feltételezhetjük, hogy ennek – mint többnyire minden „új”-nak – vannak hátulütői is. Szeretnénk tehát a hagyományos *fordító* és *fordítás* fogalmát közelebbről szemügyre venni.

Amennyiben a „jó” fordító jellemzőin gondolkodnánk, hagyományosan a következő dolgokat említhetnénk meg: nyelvek iránt érdeklődő személy, aki legalább két nyelvet kitűnően használ, ugyanakkor pedig szeret írni, választékosan, pontosan fogalmaz. Bár nem állítjuk, hogy ezen tulajdonságok ma már nem aktív összetevői egy fordító profiljának, vagy legalábbis nem kívánatosak, azt gondoljuk, hogy ez csak részben utal arra, mi mindennel kell egy „modern” fordítónak megbirkóznia. Két dolgot említenénk előjáróban: a fordító marketing ismereteit, illetve könyvelési ismereteit.

A globalizáció és lokalizáció korszakában olyan új ismeretekkel kell a fordítónak rendelkeznie, amelyek – meglátásunk szerint – kikezdi a hagyományos fordító profilját. Mit értünk hagyományos fordítói profilon? Főként a filológus alkatú személyt, aki anyanyelv–idegen nyelv végzettséggel és fordítói háttérismeretekkel rendelkezik. Ez azonban ma már egyszerűen nem elég, hiszen a számítógépkezelési, illetve az (ön)menedzselési ismeretek nélkülözhetetlenek. És itt válik élessé a probléma, hiszen ma már azt tapasztaljuk, hogy különböző szakemberek a technika vagy menedzsment-marketing világából érkezve válnak (szak)fordítókká, főleg ha megfelelő szinten ismernek egy világnyelvet, elsősorban az angolt. Nyelvi, stílusbeli aggályaik kevéssé vannak, hiszen tudják, hogy a fordítandó szövegek kevesebb mint 1%-a irodalmi jellegű (McKay, 2006).

A *fordítás* meghatározása igazán emberpróbáló feladat. Bár számtalan meghatározás létezik, amelyek gyakran ellentmondanak egymásnak, a sikeresebbek rávilágítanak a fordítással kapcsolatos fő problémákra. Cioran gondolatát találjuk érdekesnek megemlíteni ebben a vonatkozásban:

A fordítás ítélet, kommentár, tükör, amelyben a szerző kedvére nézegetheti szellemének a hibáit. A fordítás *bennünket* árul el, még inkább bennünket, mint szövegünket. (Cioran, 1999, p. 191).

A fordításdefiníciók különböző aspektusokra hívják fel figyelmünket, mint például a folyamatra, típusokra, a fordítás és tolmácsolás viszonyára (l. Imre, 2013, pp. 23–51). Ugyanakkor megemlíthetjük az ekvivalencia problémakörét, a fordíthatatlanság-elméletet, de akár az eredetiséggel kapcsolatos vitákat is (Venuti, 2004). Mindezekhez azonban viszonylag „új” meghatározások is társulnak, elsősorban a technika és a piaczgazdaság következtében. Ezért ma már a *gépi* fordítás meghatározása, illetve a *számítógépes fordítástámogatás* magyarázata nem hiányozhat a listáról, annak ellenére, hogy elfogadjuk Risku megállapítását: a fordítás lényegében szövegalkotás és nem a szöveg újraalkotása, sem pedig kódváltás (Risku, 2002). Másfelől pedig a piaci igények szintén módosít(hat)ják a fordítás jellegét, elsősorban annak minőségét, hiszen újraértelmeződik a „tökéletes minőség” fogalma a záros határidő meg a szolgáltatás ellenértéke függvényében. Kérdés, hogy akkor a fordítói normáknak mennyire kell még eleget tenni, de ehhez az igényeket és bizonyos tényeket szükséges megvizsgálnunk.

2. Igények és tények

Valóban optimistán cseng Biau Gil és Pym fordítással kapcsolatos meghatározása (2006, p. 7), hiszen szerintük a fordítás elsősorban bizalmon alapuló szolgáltatás. A bizalom természetesen tartalmazza a határidők betartását, ami a megfelelő időmenedzselés eredménye (terjedelem/minőség). Profitorientált világunkban viszont olyan problémák is felszínre kerülnek, mint a minőség szubjektivitása (ugyanaz a fordítás egyik kliensnek lehet megfelelő, míg egy másiknak teljesen elvetendő) vagy a technikai igények. Ezen utóbbiak közé sorolnánk azt, hogy a tartalomnak és formának ki kell egészülnie a megfelelő formátummal (többnyire .doc vagy .docx, de már terjedőben az .odt), de fontossá vált a szoftverhonosítás (lokalizáció), webtartalmak fordítása (és részben vagy teljesen ezek létrehozása és fejlesztése), hangfelvétel és posztprodukció, függetlenül attól, hogy a fordítást felvállaló személy milyen végzettséggel rendelkezik.

Amennyiben jelen sorok olvasása után sem válna gondterheltté egy gyakorló fordító, hidegzuhanyként foghatjuk fel Weissbort és Eysteinsson jelentős művének summáját. Szerintük lehetetlen jól megélni a fordításból (Weissbort & Eysteinsson, 2006, p. 510). Természetesen ezzel a kijelentéssel vitába lehet szállni, ha nem emlékeznénk hasonló megjegyzésekre akár a XIV-XV. századig visszamenőleg. Leonardo Bruni már 1405-ben fájlalta, hogy ha a fordító hibázik, nagy bajban van, de ha a fordítás jó, akkor a szerzőt dicsérik (Baron, 1928). Visszatérve a jelenre, lokalizációs problémákat említhetnénk, hiszen olyan véleményt is olvashatunk, miszerint a marketing figyelmen kívül hagyja a nyelvet (Lambert & Hermans, 2006, p.

159). Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a termékek tervezésekor a nyelvi vonatkozás viszonylag későn járul hozzá ezek piaci értékének emeléséhez. Ezért történhet(ett) meg az, hogy például egy termék neve hangzatos lehet egy bizonyos nyelven, de egy másik nyelven nevetségessé válik, lokalizálástól függetlenül.

Mindezen tények utalhatnak a fordító alacsony státusára, bár bizonyos szerzők igyekeznek a pozitív oldalra rávilágítani. McKay szerint (2006) a globalizáció következtében az otthon dolgozó szabadúszó fordító sok háládatlan fordítói tevékenységért nyerhet kárpótlást. Ezzel pedig el is érkeztünk a következő szintre.

3. Fordításmenedzsment

A XX. században kiéleződött a fordítások kulturális vetülete iránti igény. Már a nyelvoktatásban is gyökeret vert az a koncepció, miszerint egy idegen nyelvet célországban lehet megfelelően elsajátítani, amit a fordítóképzésben azzal egészítenek ki, hogy a kulturális háttérismeret elengedhetetlen. De a fordításmenedzsmenttől még messze állunk.

Manapság a munkaterhelés meg a pénzügyek hullámozása a fordítók életvitelének sarkalatos problémái. Ezeket tetézi a számítógépes hardver és szoftver kezelése, az új ismeretek folytonos elsajátítása, és ezek következtében az egyik fő probléma: az egyre gyorsabb „fejlődés” miatt egyre kevesebb idő jut magára a fordításra. Szakemberek szerint már az is jó, ha a fordító a munkaidejének felét fordítással tölti, merthogy a többi idő szükséges karbantartásra (számítógép szervizelése, számlák rendezése, határidők követése, stb.). Óhatatlanul felmerül a kérdés: mivel és hol spórolunk időt ahhoz, hogy továbbra is jó minőségű fordítást állítsunk elő?

A kérdés megválaszolása nem is olyan egyszerű. Ma már nem *fordítunk*, ez már nem „divatos”, hanem *fordítási projektekből veszünk részt*, akár egyedül akár egy csapat tagjaként. A korábbi magányos fordító koncepciója kiegészül a csapatmunka nyújtotta lehetőségekkel, hiszen van *projektmenedzser*, *minőségellenőr* (lektor), *terminológus* (Kis & Mohácsi-Gorove, 2008, p. 70), de akár *lapelrendező szakember* (layout specialist) is egy professzionális fordítócsapatban.

A fordítási projekthez tartozik a megfelelő formátumok kezelése, létrehozása olyan módon, hogy a kliensnek semmiképpen ne okozzon ez fennakadást, de az esetleges szerződések megkötése, honoráriumok tisztázása sem mellékes. Az elektronikus postafiókot is menedzselni kell, nem is akárhogyan: lehetőleg megfelelő időben, alkalmanként pedig vakációs üzeneteket hagyni, a netikett betartásával.

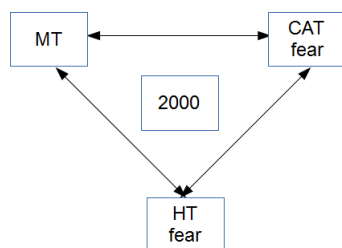
A fordítói kompetencia Samuelsson-Brown értelmezésében hat klasztert feltételez: kulturális megértés, IT-jártasság, döntéshozatal, kommunikáció, nyelv és műveltség, és projektmenedzsment (Samuelsson-Brown, 2010, p. 2). Ezen kompetenciák többsége más felsorolásokban is megjelennek (pl. Károly, 2010, pp. 94–95 vagy Pym, 2003), kiegészülve egyéb kompetenciákkal: stratégia (munka megszervezése), extralingvisztikai tényezők (általános tudás – szaktudás), elvezetve a fordítás folyamatának újratárgyalásához.

Ha nem szeretnénk bonyolítani a dolgokat, akkor Nida 1964-es megállapítása a fordítás folyamatát illetően még mindig aktuális lehet: technikai (analízis, szintézis), illetve szervezési (hogyan, kliens, anyagi). Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a helyzetet, máris legalább öt részt különíthetünk el:

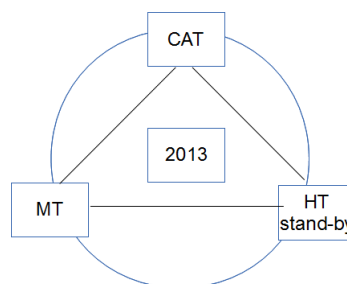
- Szervezés 1 → fordító – ügyfél kapcsolat megteremtése (marketing)
- Szervezés 2 → időmenedzsment
- Szervezés 3 → technikai (formátum, fordítási környezet)
- Szervezés 4 → fordítás, ellenőrzés, küldés
- Szervezés 5 → pénzmenedzsment/marketing

Felmerül a kérdés, hogy bonyolítható-e ez tovább? Nem rejtjük véka alá véleményünket, hogy természetesen igen. A (technikai) fejlődés következtében a fordítás is bonyolultabbá vált. Míg évszázadokkal ezelőtt például a (szép)irodalmi szövegek és ezek fordítása közötti viszony kötötte le az érintettek figyelmét, ma talán pedig több érdekfeszítő téma is kínálkozik: szerzői jogok a fordításokkal kapcsolatban, a gépi fordítás (*machine translation*, *MT*) és emberi fordítás közötti vita, vagy a fordítástámogató programokkal (*computer-assisted translation*, *CAT*) kapcsolatos vélemények.

Itt érdemes megemlíteni Gouadec véleményét (2007, p. 109), miszerint a papír-radír-ceruza alapú fordítás kora lejár (*pencil-and-rubber-assisted translation*, *PRAT*), és vitathatatlanul a számítógép segítségével történő fordításé (*CAT*) a jövő. Állítja ezt annak ellenére, hogy Hutchins óta tudjuk (2003), milyen komoly ellenállásba ütközött már a gépi fordítás népszerűsítése is az 1960-as években (vö. ALPAC-beszámoló). Az újjal, változással szembeni többnyire negatív hozzáállás egyetemes emberi tulajdonságnak tűnik, ezért az alábbiakban megkockáztatnánk ennek ábrázolását a fordítás területén tapasztalható változásokkal szemlélteni:



1. Viszonyok 2000-ben



2. Viszonyok 2013-ban

Bár az ábrák szubjektívek, meg lehet, hogy sokan egyetértenek velük. A bal oldali 1.-es ábrán bizalmatlanság és elutasítás látható az emberi fordítók részéről (HT, human translator) mind a gépi fordítás (MT), mind pedig a fordítástámogató programok iránt (CAT) az ezredfordulón. Nem meglepő, ha tudjuk, hogy a gépi

fordítás kezdeteitől többször is igyekeztek kihangsúlyozni az emberi fordítás alkotását, amely ma már sokak szerint soha nem fog bekövetkezni. A fordítástámogató programok fejlesztői is „féltek” a gépi fordítástól, hiszen a termékeik eladását veszélyeztette.

A jobb oldali 2. sz. ábrán viszont nem tapasztalhatunk ilyen nyilvánvaló ellenszegülést, hiszen a gépi fordítás eddigi eredményei csak részben figyelemreméltóak (próbáljunk meg metaforákat, vicceket, vagy módbeli segédigéket tartalmazó mondatokat „fordíttatni” ingyenes online felületen). A fordítástámogató szoftvergyártók egyszerűen beépítik programjaik kínálatába (egyfajta *add-in*-ként, amit aktiválhatunk vagy kikapcsolhatunk). Ezáltal mintha jeleznék, hogy a fordító munkáját nem lehet helyettesíteni, hanem csupán *segíteni* akarják a fordítás minden elemét elmentő adatbázisaikkal: terminológiai adatbázis (*term base*, *TB*), illetve fordítómemória, amely minden mondatpárt megjegyez (*translation memory*, *TM*). A fordítók várakozó álláspontja pedig több szempontból magyarázható:

- a több évtizedes fordítói tapasztalattal rendelkező személy jobban bízik az eddig kialakított adatbázisában;
- a kezdők még nem döntöttek, hogy melyik fordítástámogató szoftvert vásárolják meg, vagy már közben bátran próbálkoznak különböző (ingyenes vagy fizetős) variánsokkal (fordítói környezetekkel).

Tény, hogy az eltelt évtized forradalmi fejlődést mutat a fordítással kapcsolatos technika területén, és sokan úgy érzik, Gouadec jóslata máris bevált.

4. Következtetések

Úgy tűnik, a sikeres fordításmenedzsment érdekében meg kell vizsgálnunk a fordítók menedzsmentjét is, vagyis először az intézményes keretek közötti fordítóképzést, amely egy alternatíva lehet a fordítások sikeres menedzsmentjéhez. A terminusokkal való játszadozás viszont fontos dolgora kívánja felhíni a figyelmet: *fordító* és *fordítás* továbbra is elválaszthatatlan.

A szocio-kulturális normák (Kiraly, 2005) nem tűnnek el egyik napról a másikra, bár a leendő fordítók oktatása természetesen egyre komplexebb, hiszen a minőség továbbra is kulestényezője a sikeres fordításnak. Az egyik legegyszerűbb és legvilágosabb minőségdefiníciót Klaudynál találjuk: kész fordítás/idő (Klaudy, 1995). Figyelembe kell vennünk fordítói/fordítási hibatípusokat, és ezek súlyosságát is rangsorolni szükséges, hiszen a piaci igények ezt diktálják. A szakfordítások felértékelődnek, mondhatni a műfordítás kárára, de ugyanakkor a csapatmunka szerepe is nyilvánvalóbb. Ma már a fordító is az „embertömegben” él (vö. *Living in a crowd* c. fejezetet Gouadec már említett művéből), nem elzárkózva az elefántcsonttoronyban. Fontosak a viszonyai az ügyfelekkel, az ügynökséggel, (sors)társakkal, vagy a külső segítséget nyújtó személyekkel (pl. bizonyos szakterületek szakembereivel).

A felsoroltak jelzik, hogy amennyiben a tanár ugyanazt tanítja a leendő fordítóknak amit neki is tanítottak (Kiraly, 2005), az nem lehet jó a változó világban.

Az is ide tartozik, hogy ma már nincsenek annyira univerzálisan elfogadott szabályok, technikák a projektmenedzsment világában, mint korábban.

Így tehát megkockáztatjuk azt a kijelentést, hogy a fordításmenedzsment klaszikus (Nida) és modern értelemben már rég nem fedik egymást, és a fordítások menedzsmentje a fordító menedzsmentjével szorosan összefügg, átfedi egymást. Mennyire vannak erre felkészülve a fordítást oktatók, a leendő fordítók, vagy mennyire gyorsan adaptálódnak a gyakorló fordítók? Személye válogatja, bár még sok a panasz az új fájlformátumokra, vagy a különböző fordítással kapcsolatos programokra.

Ha azonban igazán realisták vagyunk, a kiváló nyelvi kompetenciával rendelkező filológus-fordítót is ráviszi/rávitte a szükség vagy az egyetemes emberi kíváncsiság a technika követésére és (részleges) használatára. Jósolták már a könyvek halálát is, az emberi fordítás és tolmácsolás megszűnését is (nem csak a sci-fi művekben), de úgy tűnik, hogy einsteini parafrázálással levonhatjuk a következtetést: az emberi fordítás nem vész el, csak átalakul. Ráadásul a globalizáció és lokalizáció terjedésével egyre több fordítót és tolmácsot tartanak nyilván. Az viszont tény, hogy közülük egyre többen a technika barátai, és nem gond számukra a számítógép karbantartása, a megfelelő szoftverek használata, sem pedig a kliensekkel való kapcsolattartás, illetve a saját pénzügyeik sikeres kezelése. Ha pedig mindezeket tudatosan követik a leendő fordítók, a siker sem maradhat el.

Felhasznált irodalom

- Baron, H. (Ed.). (1928). Leonardo Bruni Aretino: Humanistisch-philosophische Schriften. Mit einer Chronologie seiner Werke und Briefe. Leipzig/Berlin: Teubner.
- Biau Gil, J. R., & Pym, A. (2006). Technology and Translation. A pedagogical overview. In Translation Technology and its Teaching (with much mention of localization) (pp. 5–19). Tarragona: Intercultural Studies Group.
- Cioran, E. (1999). Füzetek 1957-1972. (P. Réz, Trans.). Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Gouadec, D. (2007). Translation As a Profession. John Benjamins Publishing.
- Hutchins, J. (2003). ALPAC: The (In)Famous Report. In S. Nirenburg, H. L. Somers, & Y. A. Wilks (Eds.), Readings in Machine Translation (A Bradford Book., pp. 131–136). Cambridge, MA; London, England: The MIT Press.
- Imre, A. (2013). Traps of Translation. Braşov: Editura Universităţii “Transilvania”
- Károly, A. (2010). EU-s szakfordítás az anglisztika alapképzésben: előzetes tanulói igények és nézetek feltárása. In J. Dróth (Ed.), Szaknyelv és szakfordítás (pp. 92–104). Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Kiraly, D. (2005). Situating praxis in translator education. In New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy (pp. 117–138). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kis, B., & Mohácsi-Gorove, A. (2008). A fordító számítógépe. Bicske: Szak Kiadó.

- Klaudy, K. (1995). Quality Assessment in School vs. Professional Translation. In C. Dollerup & V. Appel (Eds.), *Teaching Translation and Interpretation 3: New Horizons* (pp. 197–204). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- McKay, C. (2006). *How to Succeed As a Freelance Translator*. Lulu.com.
- Pym, A. (2003). Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In *Defence of a Minimalist Approach*. *Meta*, 48(4), 481–497.
- Risku, H. (2002). Situatedness in Translation Studies. *Cognitive Systems Research*, 3(3), 523–533.
- Samuelsson-Brown, G. (2010). *A Practical Guide for Translators*. Multilingual Matters.
- Venuti, L. (2004). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge.
- Weissbort, D., & Eysteinsson, A. (2006). *Translation: Theory and Practice: A Historical Reader*. Oxford University Press, USA.